

Ukraina

Texten publicerad på IBBY Sverige, juli 2023

● Margaretha Ullström

En dag kom ett mejl från en för mig helt okänd person. Det innehöll ett par pdf-filer med dikter som skolbarn i år 1 och 2 skrivit i samband med att de arbetat med frågor om fred och frihet. Barnen önskade att dessa dikter skulle skickas till barn i Ukraina. Ord behövs och är viktiga. Barnen på lågstadiet vet det. Vi vet det också, men vi glömmer ändå allt som oftast att värna om det fria ordet som en del av människans frihet.

Jag skickade de fina dikterna vidare till Yulia Vasylenko, ansvarig för barnbiblioteksverksamheten i Donetskområdet, som i sin tur förmedlade dem till jämnåriga barn i Ukraina. För barnen i Ukraina är det stort att känna att det finns barn utanför Ukraina som ser deras umbäranden, deras mod, deras uthållighet.

Solidaritet med de ukrainska barnen står högt på dagordningen i IBBY Sveriges arbete. Alltsedan den fullskaliga aggressiva ryska invasionen av Ukraina i februari 2022, har vi sökt bidra med något. I ett slag förändrades maktbalansen i världen. Chock, vrede och förtvivlan drabbade västvärlden men den ryske enväldshärskarens förhoppningar kom på skam.

Den ukrainska befolkningen var mer förberedda än vi och har sedan invasionen försvarat sitt lands existensberättigande. Stora områden ligger dock i ruiner. Strider rasar dag och natt. Familjer splittras. Barn såras, förlorar sina hem, blir föräldralösa och kidnappas. Tusentals barn har förts till Ryssland för omskolning. Ryssland har medvetet smulat sönder påtagliga uttryck för en ukrainsk nation som museer och bibliotek. Barnbibliotek runt om i landet tillhör det som förvandlats till grushögar. Men böcker innehåller ord som är ägnade att ge kraft. Därför fortsätter de ukrainska barnbibliotekarierna att arbeta med att ge barn möjlighet att höra berättelser genom att göra böcker tillgängliga på många olika sätt.

Den 17 februari startade IBBY Sverige tillsammans med en rad samarbetsorganisationer, en insamlingskampanj för återuppbyggnad av barnbibliotek i Ukraina och barnböcker till de ukrainska barnen. Projektet *Ett bibliotek i en resväska* är ett av många, slagkraftiga exempel på hur arbetet med barn och böcker fortsätter i Ukraina. Vi får rapporter om hur de insamlade medlen används och vet att de bland annat köpt in ett lätt flyttbart högtalarsystem.

Illustration: Pia Niemi

Vi nominerade även Yulia Vasylenko, projektledaren för projektet *Ett bibliotek i en resväska*, till Barnboksakademiens eldsjälpris.

Den 10 maj meddelade Svenska Barnboksakademien glädjande nog att Yulia Vasylenko är en av pristagarna. Det var en påtagligt röd barnbibliotekarie som mottog beskedet och allas våra gratulationer.

Foto privat

Hur kommer det sig att de ukrainska barnbibliotekarierna så enträget fortsätter sitt arbete med att ge barnen böcker och berättelser?

Det är så uppenbart att kultur i olika former är väsentligt i Ukrainas motstånd mot Ryssland. Det spelas och sjungs i tunnelbanorna dit folk sökt skydd undan bombningarna. Där spelas teater och sagor berättas och läses.

Kultur bidrar till förtröstan, hopp och glädje i en svår tid. Böcker berättar om hur det har varit men också hur det skulle kunna vara. Litteratur kan ge perspektiv och sprida kunskap om det egna livet och om en större värld. Ofta talar en tydlig röst till läsaren. Det finns tröst att finna och embryonal handlingskraft att dana genom berättelser. De bidrar till sammanhållning och framtidstro.

Berättelserna ger även barnen en sådan styrka och hjälper dem att klara en svår vardag och – i mörkret – behålla sin framtidstro.

Vi i Sverige har mycket att lära av Ukrainas tilltro till denna inneboende kraft i olika kulturella uttryck, inte minst i berättelsen.

Barnbiblioteken i Ukraina har varit en skattkammare för barn om Ukrainas historia, kultur, litteratur och språk. Idag arbetar dess personal på bred front för att fortsätta att stödja Ukrainas innevånare genom att stärka de unga som läsare.

Det är så uppenbart att kultur i olika former är väsentligt i Ukrainas motstånd mot Ryssland. Det spelas och sjungs i tunnelbanorna dit folk sökt skydd undan bombningarna. Där spelas teater och sagor berättas och läses. Kultur bidrar till förtröstan, hopp och glädje i en svår tid.

I april organiserade National Library of Ukraine for Children tillsammans med den ukrainska sektionen av IBBY och den ukrainska Association of Library Worker for Children konferensen *Bibliotek för barn – Book Space of Safety and Development* för att stärka det professionella samarbetet och sammanhållning mellan barnbiblioteksaktiva i syfte utveckla och fördjupa barnbibliotekens verksamhet under de nuvarande förhållandena.

På IBBY Sveriges hemsida (ibby.se) finns en kort video från konferensen. Jag närvarade digitalt på konferensen och fick en inblick i hur engagerad bibliotekspersonalen är i arbetet med att hålla barnens livsvilja och framtidstro uppe. Där fanns ett sextiotial biblioteksarbetare närvarande – hälften på plats, och hälften digitalt – från olika regioner i hela Ukraina. Det var många presentationer av arbete med läsfrämjande aktiviteter och även om jag inte förstår ukrain-

ska fick jag genom presentationernas bilder en stark känsla av hur barnbibliotekarierna med berättelsen som bärande kraft utvecklar sammanhållning, gemenskap och framtidshopp tillsammans med barnen. Barn som under ytterst svåra omständigheter trots allt äger en tilltro till sig själva och sitt land om att det finns en lysande framtid. Det är en insikt jag hoppas att IBBY Sverige i framtiden ska kunna föra vidare till alla som arbetar läsfrämjande med barn i Sverige.

Därför är också den av IBBY Sverige initierade insamlingen väsentlig. Dessutom är den ganska unik i vår tid. Vi delar ut flygblad där vi uppmanar människor som står sida vid sida med Ukraina i kriget att skänka en slant. Det är de många som skänker som bildar en kraftfull källa, från de många tiokronorna till de färre större beloppen på 6 till 10 000 kronor. Intill dags dato, den 19 juni har vi samlat in runt 65 000 kr.

I många europeiska länder har också stödet för att ge ukrainska barn på flykt tillgång till litteratur på det egna språket byggts upp snabbt. Det handlar både om att skapa möjlighet för de ukrainska barnen i Sverige att få läsa på sitt egna språk, men också att öppna den ukrainska barnboksvärlden för svenska barn.

För att skaffa sig en överblick över tillgängligt material är Digiteket.se är en suverän sökplats att starta på. Där finns samlat information om barnlitteratur på ukrainska, länkar till olika andra möjligheter som att lyssna på ljudböcker på ukrainska. Storytel har till exempel skapat sidan Kazkowyj Swit där barn kan ta del av ljudböcker på ukrainska utan kostnad. Här finner du ett urval av ukrainska sagor och klassiska folksagor som Snövit.

En helt ny värld öppnar sig, men också ett behov av kunskap om ukrainsk barnlitteratur i ett historiskt perspektiv och i samtiden.

Ett barnbibliotek i resväskor – för barn på flykt i Ukraina

Projektet drivs av Julia Vasilenko, tidigare ansvarig för barnbiblioteket i Mariupol vilket nu vilar i ruiner.

I samarbete med Svenska barnboksakademin, Svensk biblioteksförening, författarförbundets barn- och ungdomssektion: BULT, Svenska Förläggarföreningen och Svenska Tecknare pågår en insamlingskampanj i syfte att stötta arbetet med återuppbyggnad av barnbiblioteken i Ukraina. Kampanjen sätter barn, barnlitteratur och barnbibliotek i blickfånget för att stärka de ukrainska barnens framtidstro och ge tröst i stunden. Helt i IBBYs grundare Jella Lepmans anda.

För att bidra och stötta insamlingen: Swisha 1230588442 eller använd QR-koden på IBBY.se hemsida.

Design: art studio Agrafka, Lviv, 2011. Text Ivan Frank, ill. av Romana Romanyschy & Andrij Lessiw

Barnlitteraturen lever i Ukraina

IBBY står för International Board on Books for Young People. Ett medlemskap i IBBY:s sektion i Sverige innebär att en hel värld av gemenskap runt barn- och ungdomslitteratur öppnar sig genom detta internationella nätverk. Det öppnar dörrar till andra länder och bidrar till att upptäcka barn- och ungdomslitteratur från jordens alla hörn.

Genom exempelvis nomineringar av en författare och en illustratör till H C Andersen-priset som via IBBY sker vartannat år skapas kunskaper om tidigare kanske okända författarskap från andra länder än Sverige. I IBBY Honour List och IBBY Selection of Outstanding Books for Young People with Disabilities presenteras i denna anda ny barn- och ungdomslitteratur från världen runt. IBBY International fungerar därigenom som ett centralt nätverk för att sprida kunskap om barn- och ungdomslitteratur över hela världen.

När jag nu sökt information om barn- och ungdomslitteraturens historiska utveckling i Ukraina var IBBY till stor hjälp.

Jag fick hjälp av IBBY Ukrainas ordförande Alla Gordienko att hitta lämpligt material på engelska: En kortfattad översikt över ukrainsk barn- och ungdomslitteratur som bygger på en artikel av Uliana Baran vid Vasyul' Stue Donetsk National University i Ukraina samt två paper av Polina Popova, doktorand i historia vid University of Illinois Chica.

Jag ska här göra reda för huvudinnehållet i dessa texter. Därefter kommer jag att presentera de två senaste författare som IBBY Ukraina nominerade till H.C. Andersen Award 2022 och planerade att nominera inför 2024.

Dessa presentationer bygger på material från IBBY Ukraina i samband med nomineringarna. De är framtagna av Nataliia Marchenk, fil.dr i historia och litteraturkritiker.

Ukrainas barnlitterära historia skjuter på allvar fart vid andra hälften av 1800-talet. Den första generationen barnlitterära författare består av en rad erkända vuxenförfattare som i sin senare del av karriären, skriver för barn.

Karaktéristiskt för deras barnlitterära skrivande är en detaljrikedom kombinerad med en folklig jordnära realistisk beskrivning av sagoelement. I slutet av 1800-talet och början av 1900-talet kan nästa betydelsefulla tendens iakttas. Författarna är nu mer benägna att bryta stereotyper, introducera nya teman och karaktärer. Bland dessa författare finns, en av de mest berömda bland ukrainska författare som skrev för både vuxna och barn. Han strävade i sitt författarskap att skapa en speciell stämning för att möta unga läsaers kulturella och sociala bakgrund vid återberättande och bearbetning av internationella och inhemska ukrainska folksagor.

Hans sagosamlingar kom bland annat att översättas till engelska, mycket på grund av den ukrainska diasporan i Kanada. Hans verk är fortfarande aktuella och bidrar till skapandet av nya litterära upplevelser för barn. Uljana Baran lyfter fram en bilderbok, lämplig för barn i tre-årsåldern och uppåt som är baserad på berättelsen *Ripka* [liten rova], skriven av Ivan Frank 1891. Den erhöll en del utmärkelser och inkluderades i det tyska Jugenbibliotekets urval av internationell barn- och ungdomslitteratur "The White Ravens" år 2013.

En tredje fas i den ukrainska barnlitterära utvecklingen äger rum efter första världskriget. Under 1920-talet pågår dels en barnlitterär produktion bland de ukrainska emigranter som flyttat till Sovjet-Ukraina, dels en barnlitterär utgivning med långvarigt beroende av Sovjetunionen. Exillitteraturen är numera erkänd och ingår i Ukrainas moderna skolkanon. Maria Nikolajeva har kommenterat den trend som kännetecknar denna litteratur på följande sätt: "...not as literature addressed to children, but as a sort of storytelling therapy for frustrated adults that had left their lovely homes, their gardens, their parents, their good friends, flowing away from the Soviet regime and missing the motherland during their whole life, hoping to come back one day but not have a real chance to get back" (Maria Nikolajeva,

"Growing up. The dilemma of children's literature" i *Children's literature as communication: the ChiLPA Project*, 2002).

Baran poängterar Chrusjtjovtidens tövader under 1960-talet då den ryska censuren lindrades som en fjärde fas i barnlitteraturens utveckling. Det innebar att nya ämnen och inriktningar blir möjliga. Den grupp av författare som nu tar plats är intresserade av barn och ungas psykologiska och emotionella utveckling.

Sammanfattningsvis omfattade barnlitteraturen under denna period många olika ämnen och genrer.

Det var barnlitteraturens "upp-
växttid". Detta resulterade i
en expansion av barn-
litteraturen i volym,
stil och ämnesval.

Genom att jämföra
den historiska
utvecklingen av
barnlitteratur
i Ukraina med
Västeuropa
menar Uliana
Baran att man
upptäcker hur
begränsat in-
flytande aktuella
västeuropeiska
berättartrender
hade på Ukrainas
barnlitteratur under
större delen av 1900-
talet. Hon redovisar till
exempel utgivningen av bokför-
laget Veselkas publicering.

De gav ut mellan 240 till 250

boktitlar per år med ett totalt antal exemplar på
över 40 miljoner. De publicerades barnromaner
översatta från 49 språk som tillhörde Sovjet-
unionens territorium och från 42 andra språk.
Böckerna från Veselka exporterades till 128
länder i världen och presenterades under presti-
gefyllda bokmässor i Moskva och Frankfurt-am-
Main.

Baran poängterar de osynliga gränser som på-
verkar kulturutbytet. De två mest inflytelserika
grupperna utgör "västra regionen" med utbyte
mellan engelska, tyska, franska, holländska och
skandinaviska språk, och "östliga regionen" med

Målning Ivan Trush

utbyte mellan de slaviska språken (särskilt ryska), ungerska, tyska (DDR). Dessa litteraturens färdvägar skapar skillnader även om genomgripande trender som globalisering och brytandet av kulturella gränser pågått inom såväl den västliga som den östliga regionen. Sovjetländerna, inklusive Sovjet-Ukraina försökte skapa en barndomskult i sovjetisk anda, medan den västliga regionen utvecklade en annan utopisk modell – en "världens barn-republik".

Genom att jämföra den historiska utvecklingen av barnlitteratur i Ukraina med Västeuropa menar Uliana Baran att man upptäcker hur begränsat inflytande aktuella västeuropeiska berättartrender hade på Ukrainas barnlitteratur under större delen av 1900-talet.

Detta ändrades efter Ukrainas självständighet 1991, när ukrainska barn fick bredare tillgång till översättningar av verk av framstående världsförfattare och traditionsbärare för barn, inklusive bröderna Grimm och Hans Christian Andersen. Den klassiska världslitteraturen har sen dess integrerats i det ukrainska utbildningssystemet. Tack vare ökningen av kända barnböcker skrivna i det moderna Ukraina, framhåller Baran att en ny generation ungdomar utvecklats till vidsynta och nyfikna läsare. Marken var tillrättalagd för barnlitteraturens femte fas som inträffade i och med självständigheten.

Bland barnboksförfattarna nominerade IBBY Ukraina till H C Andersens Award 2022

Halyna Malyk (Halyna Kurii) och de planerade att nominera Oleksandr Dermansky inför H.C. Andersens Award 2024, men likt flera andra länder, däribland IBBY Sverige, valde IBBY Ukraina att avstå från att nominera till 2024 års pris. Halyna Malyk presenteras som en vital kvinna, född 1951, med många förtroendeuppdrag inom Ukrainas kulturella sfär. Hon tycks vara en nyfiken person som gärna experimenterar med ny teknologi och nya mediettryck. Som förläggare har hon introducerat nya ukrainska serier för barn som *Fantasy för de yngsta* och *Social Fantasy*.

Hon är dessutom författare till den allra första ukrainska interaktiva barnboken i Ukraina för Ipad. Nataliia Marchenk betonar att Malyk är en europeisk författare i betydelsen att hon är öppen för det annorlunda men också helt förankrad i den egna kulturen. Hennes författarskap kännetecknas enligt Marchenk av att hon skriver levande filmisk text som lätt kan förvandlas till filmmanus. Malyk är uppfylld av en strävan att bidra till att göra världen till en lycklig plats. En bättre plats, med respekt för allt mänskligt liv. Samtidigt finns en stark satirisk komponent i hennes arbeten, där de goda krafterna använder skratt och humor som vapen. Marchenks presentation av Malyk ger mig en bild av en nyfiken och modig författare som respekterar barn och unga.

Malyk var tydligen den första ukrainska författare som i sina texter för barn behandlade svåra ämnen som barnafödande,

död och Tjernobyl-katastrofen. Hon låter sina hjältar använda ett modernt ukrainsk ungdomsspråk eller som Marchenk skriver, "ett gatans språk".

År 2020 finns

Malyks bok *Pirate Route* från 2019 med i White Ravens 2020, dvs. det internationella

barn- och ungdomsbiblioteket

i Münchens årliga förteckning med rekommenderade böcker ur den internationella utgivningen.

Foto av Halyna Malyk från IBBY.org

De fem av IBBY utvalda titlarna av Malyk är:

- 1 *Pirate Route* (2020)
2. *The Criminals from the Parallel World* (2015)
3. *Uncle Yoi and Lyshynia* (2017)
4. *Grandmother's Book* (2012)
5. *Alia's Unusual Adventures* (2018)

Bland de allra bästa ukrainska författarna i den generation som skapade barnlitteratur under självständighetsperioden lyfter IBBY Ukraina fram Oleksandr Dermansky.

Sashko som han gärna kallas, föddes den 28 november 1976 i byn Haivoron som ligger i Kiev-regionen. Han är utbildad lärare och verkade under flera år som lärare vid en teknikinriktad skola. Därigenom har han både erfarenhet och kunskap av barn och ungas utveckling. Han debuterade med lyrik för små barn redan 2001, och hans första prosabok för barn publicerades 2004.

Från 2006 är han medlem i det Ukrainska författarförbundet, the National Union of Writers of Ukraine. Hans litterära produktion för barn och unga är omfattande, över 35 böcker, 6 ljudböcker och 2 interaktiva böcker.

Verk från hans penna finns representerade inom det litterära läsprogram som gäller för ukrainska gymnasieskolor.

Han skriver gärna för förskole- och lågstadieskolor för att stimulera dem till att upptäcka tjueningen i att läsa och själva bli läsare.

Författaren strävar efter att få läsaren att uppslukas av berättelsen från första stund ända fram till det lyckliga slutet.

Han är främst känd för sina sagor och fantasyberättelser för unga läsare.

Han gillar dock att experimentera med textens konstruktion och strävar efter att göra den

ukrainska barnboken modern, dels präglad av en nationell ukrainsk grund, dels samtidigt universell genom att uppta intryck från andra kulturer.

Sashko har förmågan att berätta och behålla en ung läsares uppmärksamhet, menar Natalia Marchenko. Samtidigt trycker hon på att hans verk handlar om centrala humanistiska värden som mänsklighet, tolerans och rättvisa. Han tycks samtidigt vara en verklig ordekvilibrist som utvecklar läsarnas språk och fantasi i en lekfull uppslupenhet.

Marchenko kallar honom för en sann mästare på ord. Hans texter är lätta, handlingsinriktade äventyrsberättelser med fantasi-element men även mer avancerade fantasyberättelser.

Foto av O Dermans

Författaren har, enligt Marchenko, förmåga att skapa riktigt karismatiska, minnesvärda figurer som lockar unga läsare. Vanligtvis utspelar sig

cykler av fantasyberättelser kring sådana karaktärer, vilket gör det möjligt för författaren att beröra bredare

frågor, för att aktualisera viktiga moraliska och etiska frågor. Även om berättelserna är fyllda av magi och mysterier menar Marchenko, handlar det också om verkligheten med ekon av aktuella händelser.

Handlingen i hans berättelser tar sin utgångspunkt i typiska vardagssituationer med relationer mellan människor, deras bästa och sämsta sidor, kampen mellan ont och gott och ur dessa livs-

situationer förmår författaren lyfta fram något ovanligt eller exceptionellt.

Dermansky är skicklig i att använda en rad olika intertextuella element, citat,

anspelningar och liknande för att utmana läsare. Hans karaktärer agerar ofta mycket tvetydigt, och upplösningen är oförutsägbär.

Aleksandr
Sashko

Berättelserna är oftast mångbottnade och högläsning av hans texter är, poängterar Marchenko, njutbara inte bara för de yngsta men appellerar till alla. Hans verk tycks var omåttligt mycket populära i Ukraina och borde väl kunna finna en väg även till svenska läsare?

Bland de fem titlar som IBBY Ukraina framhållit i sin nominering till H.C. Andersen-priset återfinns serien om *Malika – prinsessa av Drakonien*. *Maliaka — pryntsesa Drakonii*, *Maliaka i Navizhenyi drakon*, *Maliaka i Haplyk*, *Maliaka i Velyka Mania*, *Maliaka i Krokokovt*.

De uppmärksammar barn på vikten av vardagens angelägenheter.

Även trilogin om monstret Chudove Chudovyskos äventyr (*Chudove Chudovysko*, *Chudove chudovysko v Kraini Zhakhovysk*, *Chudove Chudovysko i Pohane Pohanysko*) som handlar om hur det är att vara annorlunda finns med bland de fem rekommenderade titlarna.

Nyare barn- och ungdomslitteratur översatt från ukrainska

En annan Rysslands fullskaliga terrorkrig mot Ukraina utbröt, saknade jag helt kunskap om ukrainsk barn- och ungdomslitteratur. Den var, om den existerade i nämnvärd omfattning, ingenting som intresserade mig varken mer eller mindre än annan översatt barn- och ungdomslitteratur. Men anfallet medförde en dramatisk vändning härvid lag. Nu har Ukraina synliggjorts i västvärlden. Det har medfört att det nu översätts fler ukrainska barnböcker än – törs jag påstå – någonsin. Plötsligt föreligger flera titlar även på svenska. Nedan öser jag ur denna skatt genom att presentera fyra helt olika titlar. De har valts för att visa på en mångfald av intressanta böcker. Två av dem publicerades redan 2022 och de andra två har utkommit under 2023.

Yeva Skalietskas *Du vet inte vad krig är. En ukrainsk flickas dagbok*, utgiven av Bazar förlag är gripande. Det är en väsentlig berättelse, vilket förordet av författaren Michael Morpurgo inskräpper. Den består av en tolvårig flickas dagbok från det ryska anfallskrigets första två månader, och belyser vad ett krig innebär, för alla som likt jag, aldrig har upplevt ett krig. När jag läser Yevas dagbok blir upplevelserna kännbara och kryper in under huden på mig. Dag 37 skriver så dagboksberättaren:

Jag avskyr ordet "flykting". Har alltid gjort. När farmor började prata om oss som flyktingar bad jag henne genast att sluta med det. Det fick mig att skämmas inombords. Det var inte förrän alldeles nyligen som jag förstod varför. Jag skäms för att erkänna att jag inte har något hem. Det har känts outhärdligt ända sedan vi flydde från vår lägenhet för att gå ner i källaren. Min dröm är att vi ska ha ett eget hem snart igen.

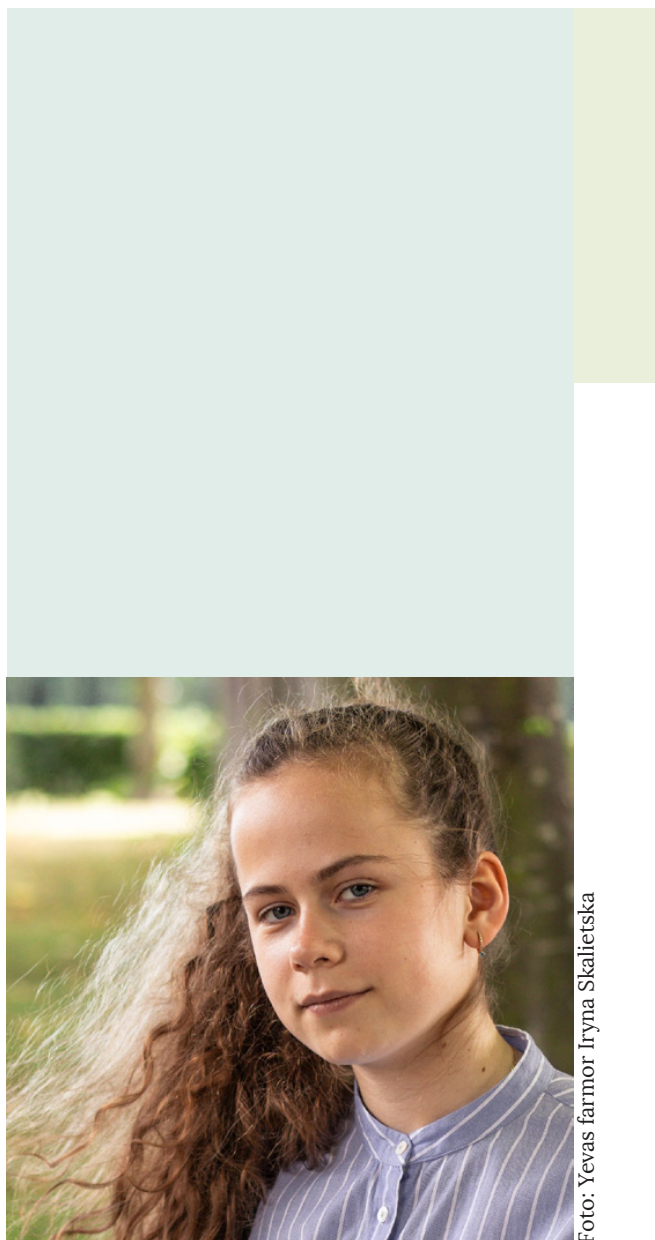

Foto: Yevas farmor Iryna Skalietska

atur

Omslag: Du vet inte vad krig är, Yeva Skalietska. Bazar 2023

YEVA SKALIETSKA

Du vet inte vad krig är

En ukrainsk flickas dagbok

BAZAR

Känslan av att vara kränkt in på bara skinnet skrivs fram naket och konkret. När kriget utbryter lever flickan Yeva i Charkiv nära den ryska gränsen, nyss fyllda tolv. Hon bor i en lägenhet tillsammans med sin farmor. Klockan 5.10 på morgonen den 24 februari vaknar hon av ett högt "metalliskt ljud som ekade genom gatorna. Hon bestämmer sig för att skriva dagbok, kanske för att betvinga sin rädsla och ångest i skyddsrummet i väntan på att bombanfallen ska upphöra. Efter ett par veckor bestämmer hon och hennes farmor sig för att fly från Charkiv till Ungern. Därifrån får de hjälp att ta sig vidare till Dublin på Irland, dit de anländer den 12 mars 2022. De mottas väl och i dagboksnoteringarna blandas krigssmärtan med uttryck för en oändlig tacksamhet över alla hjälpsamma vänliga människor. Den tacksamhet som uttrycks genom hela dagboken är en tacksamhet som samtidigt gör ont. En tolvårig flicka förtjänar all omsorg och ska inte behöva vara så förtvivlad att varje vänlig vardaglig gest ska upplevas som ett under av generositet.

Yeva och hennes farmor lever i Dublin, men alla deras ägodelar är kvar i lägenheten i Charkiv. Nu är den sönderbombad, och kanske plundrad. Är det möjligt att från Dublin komma i kontakt med någon i Charkiv som kanske kan hjälpa till att rädda vad som räddas kan? Det ofattbara är att det faktiskt är möjligt. I efterordet skriver hon:

*Jag har drömt om krigets första dag många gånger.
I drömmen är jag på väg att ge mig av till något säkert
ställe, och med tårar strömmande nerför kinderna berättar
jag för mina klasskompisar att vi aldrig kommer att träffas*

Och så avslutar hon efterordet med en djup insikt:

*Om många år kommer jag kanske att träffa mina klass-
kompisar och släktingar igen.
Men just nu vänder jag ett nytt blad, och skaffar nya vänner
och träffar nya klasskompisar.*

På grund av kriget tvingas Yeva leva sitt liv i en främmande stad i ett främmande land och över en natt förändrades hennes värld. Flickor och pojkar som hon lever mitt ibland oss. Yevas berättelse kan hjälpa oss förstå deras erfarenheter och få syn på dem.

Även en bilderbok om krigets första dagar har kommit på Hjulets förlag. Den har både svensk och ukrainsk text.

Titeln är *Mitt påtvingade skollov* med text av Kateryna Jehorusjkina, illustrerad av Sonya Avdiejeva. Den är översatt av David Szybek.

Omslag: *Mitt påtvingade skollov*, K. Jehorusjkina & S. Avdiejeva. Hjulet 2023

Bilderboken är skriven i jag-form och handlar om en familj, med mamma, pappa, en jag-person och en bebis. De bor i en förort till Kiev i ett hus med fjorton våningar och flyttar ner i källaren mer permanent, när flyganfallen ljuder över staden. De tillbringar många dagar i källaren innan de evakueras till Lviv. Läsaren lär sig mycket om Ukrainas kultur genom små inflikade korta upplysningar: Att Ukrainas statssymbol är en treudd. Att Ukrainas nationalpoet heter Taras Sjevtjenko (1814–1861) och hade en stor mustasch. Att en populär vaggvisa i Ukraina inleds "Jag ska hänga vaggan på olvonbusken, vinden ska vagga mitt lilla barn." (Ukrainsk vaggvisa). Samtidigt är kriget ständigt närvarande och nära. Den 3 mars berättar jag-berättaren om att hen ritade änglar tillsammans med de nya källarkompisarna:

Uljana ritade en liten, liten ängel i ett pyttelitet hus under ett jättestort grått moln. Artem ritade en massa änglar, både tjejer och killar. De ser ut som ukrainska soldater allihop. En del av dem håller i Javelin-robotar – en sorts vapen som man kan skjuta sönder stridsvagnar med. Änglar måste också få försvara sig sa Artem.

Den 4 mars inleds med att jag-berättaren drömmer att pappan kör hen till skolan i en stridsvagn. Den såg ut som en jättestor leksaks-stridsvagn – som om den var gjord med en 3-D skrivare. Men den kunde skjuta, och den klarade av att köra på den sönderbombade vägen. En dag tittar barnen på en film om minor och granater. Skogen där de lekt och haft picnic är nu så minerad att de inte kommer att kunna leka där ens när kriget tagit slut. De måste också lära sig skilja på olika granater och snubbelminor för att inte råka illa ut.

Den 13 mars ska de evakueras. Barn ska inte växa upp i källare, för som pappan säger "de är ju inte svampar". Den 14 mars har familjen kommit fram till Lviv dit de tagit sin tillflykt undan krigets fasor och ska försöka återgå till ett mer normalt liv.

Dagboken berättar konkret om den upp- och nedvända världen. Vad är det att vara flykting? Är man flykting om man gömmer sig i källaren? Eller bara halvflykting? Är man flykting om man är rädd för att drömma trevliga drömmar och sedan vakna av bomber? Funderingarna som dyker upp i dagboksanteckningarna är ögonöppnande. De sätter ord på saker som läsaren nog aldrig tänkt, men som på pränt ter sig självklara. Pappan försöker förklara kriget för den unge berättaren: "Pappa säger att fienden vill att vi ska återvända till förr i tiden. De krigar mot framtiden säger han. Mot alla som vill att det aldrig mer ska bli som förr." Formuleringen "ett krig mot framtiden" etsar sig fast i medvetandet och vill inte sluta återkomma.

Ur: *Mitt påtvingade sko.*

En fråga som förstås infinner sig är: Kan barn lyssna och förstå den här berättelsen? Jag tror att många kan det, men det fordras lyhördhet för att väldigt känsliga barn inte orkar ta in smärtan. Det måste vi vuxna kunna läsa av genom att finnas till hands. Och detta är heller inte en bilderbok för de riktigt små barnen, däremot för många unga och vuxna. Vi behöver läsa den för att förstå.

Dagboken gestaltar en bit verklighet som är vidrigt grym, men som existerar. Litteraturen har kraft att hjälpa oss förstå mer än bara vad brottstycken och fragment av nyheter, kanske okommenterat, kan ge oss. Detta är en berättelse som kräver att läsaren och lyssnaren har tid att sitta i lugn och ro och samtala. För vi har barn som upplevt det som här förmedlas. Vi är skyldiga dem att möta deras anrop med förståelse och empati.

2022 utkom på Bonnier Carlsen berättelsen *Maja och hennes vänner* av Larysa Denysenko, illustrerad av Masha Foya, i svensk översättning av David Szybek.

Denna bok fick en av två Silverstjärnor av Peter Pan-jury 2023. Intäkterna från försäljningen av boken går till att hjälpa barn i Ukraina.

Så här skriver Malin Eriksson Sjögård i sin presentation av boken på IBBY Sveriges hemsida, ibby.se:

"Jag heter Maja. OBS! Viktigt! Kalla mig inte Majsan! Jag är inte majs, jag är människa."

Maja, som bor i Kyjiv, berättar om sig själv och sina sjutton klasskompisar med en stark egen röst även om hon inte sällan, på barns vis, hänvisar till vad fröken Julia säger.

Den ukrainska författaren Larysa Denysenko skriver genomgående med ett nära tilltal, som ibland bryter ut i direkta frågor, till läsaren.

Formen är enkel, klasskompisarna presenteras av Maja en i taget och den pratiga tonen och uppräknandet av olika barn för tankarna till en kompisbok. Men ur enkelheten kliver ett kraftfullt barnperspektiv fram som förstärks av en originell form och stil som samtidigt som den ger en bred representation av olika familjer och livssituationer, visar att en levande och fångande berättelse inte behöver drivas av en klassisk dramaturgi och berättarstruktur.

Boken är rikt illustrerad av Masha Foya och bilderna förstärker Majas barnröst samtidigt som de hämtar inspiration från konsthistorien. Då och då, utbrutet i fotnoter, skrivna med en saklig fackbokston, kommer information om kriget, vars skugga påverkar barnens liv på olika sätt.

Maja och hennes vännervisar att en normkreativ berättelse, med ett tydligt mångfaldsbudskap kan ha en konstnärlig integritet och stå på egna litterära ben. Bokens intäkter går till att hjälpa barnen i Ukraina men den är mycket mer än ett välgörenhetsprojekt."

Omslag: *Maja och hennes vänner*, L. Denysenko & M. Foya. Bonnier Carlsen 2022

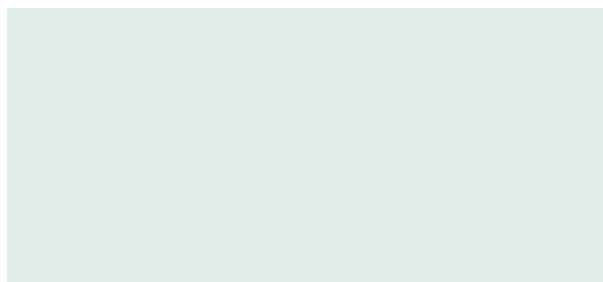

Från Opal förlag kommer boken *Jag är staden* av debutanten Iryna Ozymok, illustrerad av Anna Ivanenko. Det är inte en bok om kriget mot Ryssland, utan en facklitterär bok för unga människor om staden.

En eloge till en strålande idé – att skriva en bok om staden som sådan. Just anslaget att det är människor som skapar staden är så sant och något jag tilltalas av. Utan människor är den ju tom och meningslös: "Vi människor är staden!" är det perspektiv som genomsyrar boken. På så sätt är detta en slags kollektivberättelse, om vad människor som arbetar tillsammans kan skapa. Den är också framtidsriktad: Tillsammans kan vi människor förändra staden vi bor i till det bättre. Att medvetandegöra unga läsare om att det är vi som tillsammans skapar det samhälle vi lever i, är angeläget. Det känns som att det är länge sen jag läste en bok med den inriktningen. När jag läst boken rakt igenom funderade jag länge på vem som är den tilltänkta läsaren. Det är många olika ingångar till staden; ett historiskt perspektiv, samhällsbyggandet med en gemensam plånbok, valet av transportmedel, vatten och elförsörjning, sopsortering och skräp, säkerhet och att vara trygg i sin stad är några. Det är så många ämnen men de bottnar alla i ett kollektivistiskt tänkande om att gemensamt skapa en hållbar stad.

Två av mina barnbarn, sex och åtta och ett halvt, har fått den högläst för sig. Åttaåringen kan dessutom läsa den själv och genom att studera bilderna väcks många frågor till liv. Sexåringen lyssnade noga. En del saker måste förklaras flera gånger. Boken har dock en ton både i text och bild som tilltalar dem. Där finns uppmaningar till barnen att vara delaktiga i formandet av staden som de gillar. Mina farhågor kom på skam. Både barnen och jag gillade verkligen boken.

Detta är en meningsfull bok om ett angeläget ämne som känns högaktuellt!

Omslag: *Jag är staden*, I. Ozymok & A. Ivanenko. Opal 2023

Foto Maksym Dzhyhun

Foto privat

Ur: Jag är staden, I. Ozymok & A. Ivanenko. Opal 2023

Ur: *Jag är staden*, I. Ozymok & A. Ivanenko. Opal 2023

